

РОЛЬ СЦЕНІЧНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЛІТЕРАТУРНО-ТВОРЧОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. В статті обґрунтовано роль сценічно-ігрової діяльності у літературно-творчому вихованні дітей та презентовані варіанти її організації у гуртковій роботі з учнями початкової школи.

Ключові слова: сценічно-ігрова діяльність, літературно-творче виховання, гурткова робота.

Summary. The role of art- playing activity in art-literary education of children is substantiated in the article. Different variants of its organization in club-work with the pupils of primary school are presented.

Key words: playing activity, art-literary education, club activity.

Актуальність дослідження. Потреба в духовному відродженні нашого суспільства поставила перед педагогічною наукою і практикою невідкладне завдання гуманітаризації освіти. Як ніколи, зросло значення гуманітарних дисциплін у вихованні сучасної людини, в залученні її до високих морально-естетичних цінностей.

У той же час як вчителі-практики, так і науковці одностайно відзначають зниження інтересу дітей до одного з провідних предметів гуманітарного циклу – літератури (у школі 1-го ступеня – читання). Серед багатьох причин цього негативного явища можна назвати візуалізацію культурно-інформативного простору сучасного суспільства. Тяжіння до ілюстративності (часом, надмірної), наражає сприймання літератури на серйозні перешкоди, обумовлені атрофією людської уяви. Учні втрачають інтерес до книги, адже читання залишається найскладнішим засобом отримання інформації. Тут йдеться не про номінативну інформацію. Читання повинно допомогти створити власний “образ світу” і зрозуміти свою роль у ньому. Якщо екранні засоби пропонують уже готову версію, то прочитана книга активізує уяву і запрошує “добудувати” літературно-художній образ, чим значно посилює рефлексію, активізує самозаглиблення і – найцінніше – посилює особистісне самотворення.

Втім не можна ігнорувати той факт, що сучасна дитина є скоріше глядачем, ніж читачем. Важливо знайти шляхи зближення читацької діяльності молодшого школяра з його глядацьким досвідом. З огляду на зрослий рейтинг синтетичних мистецтв (театру, кіно, естради тощо), педагоги не повинні ортодоксально протиставляти їхній творчий продукт процесу літературного сприймання. Виховання грамотного читача може відбуватись й на новій – поліхудожній – основі.

Стан вивчення проблеми. Співвідношення та взаємозв'язок різних видів художньої діяльності в процесі літературно-творчого виховання дітей у вітчизняній педагогіці і психології стали предметом постійного і достатньо глибокого вивчення. Дослідження цієї проблеми традиційно спирається на діяльнісний підхід до навчання і виховання учнів (Б. Ананьєв, І. Бех, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, А. Лурія, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.). Метою залучення школярів у різносторонню діяльність дослідники вважають набуття системи знань, умінь і навичок, які, у свою чергу, перетворюються на один з найважливіших компонентів загальної культури особистості (К. Ледньов, І. Лернер, К. Платонов, Н.Тализіна та ін.). Проблема формування спеціальних умінь, а саме умінь читача художньої літератури, є важливим завданням загальноосвітньої школи (В.Мартиненко, Н.Мещерякова, Н.Молдавська, О.Никіфорова, О.Савченко та ін.).

Останнім часом активізувався інтерес до використання театральних прийомів, зокрема прийомів акторської (режисерської) творчості, засобів сценічного мистецтва на уроках мовного циклу. Виховні можливості поєднання літературної та драматичної творчості досліджувались у роботах Л. Виготського, Ю. Самаріна, П. Якобсона. У вітчизняних дослідженнях посилилась увага до ролі сценічної культури в педагогічному просторі (Р.Валькевич, А.Вітченко, Л.Калініна та ін.). Оновлюються форми впровадження гри-драматизації в дошкільній педагогіці (Л.Артемова, А.Богуш, Л.Бочкарьова, Н.Водолага, Н.Гавриш, Н.Кудикіна, В.Селівон, Е.Трусова та ін.), а також у зарубіжній методиці навчання мови (Д. Хоннінгс, Д. Хискот та ін.).

Дослідники проблем естетичного виховання ставлять театральні прийоми у ряд ефективних засобів художнього розвитку дитини (Н.Волошина, Є.Квятковський, Є.Крупник, В.Лейбсон, Н.Миропольська, Л.Нікольський, Г.Тарасенко, Л.Хлебнікова та ін.). Втім специфіка використання сценічного мистецтва у формуванні читацьких інтересів молодших школярів доки вивчена недостатньо.

Метою статті є обґрунтування ролі сценічно-ігрової діяльності у літературно-творчому вихованні дітей та презентація варіантів її організації у гуртковій роботі з учнями початкової школи.

Ми виходимо з того, що літературно-творче виховання молодших школярів – це процес формування у них художньо-естетичних почуттів, смаків, ідеалів засобами сценічно-ігрової інтерпретації літературних образів з опорою на найвищі гуманістичні цінності, які слугували основою для їх створення.

У нашій методичній роботі ми виокремлюємо два напрями активізації інтересу учнів до літературного образу. Перший – це залучення глядацького досвіду у процес естетичного оцінювання літературного твору. Другий – організація власної сценічно-ігрової діяльності дітей у контексті читання літературного матеріалу. З нашого погляду, сценічна діяльність учнів здатна не тільки урізноманітнити і пожвавити інтелектуальну роботу над літературним образом, не лише підкреслити специфічні художньо-виразні засоби,

використані автором твору. Насамперед, сценічна діяльність наближує школярів до ціннісно-виховної суті художнього образу, оскільки театралізовані форми опрацювання літературного матеріалу змушують дітей максимально ідентифікуватися з персонажами прочитаних книжок. На основі співпереживання і емпатії учні заглиблено сприймають сюжет твору і краще розуміють його повчальний зміст.

Сценічні прийоми у шкільній практиці зустрічаються не часто. Вони є прерогативою творчого учителя, який прагне неформально наблизити учнів до літературного аналізу. Невипадково у театральній педагогіці їх називають прийомами “дієвого аналізу” (О. Кнебель). У методиці їх іменують театральнотворчими (А.Єршова), інтерпретаторськими (М.Качурін)[2]. Втім маловивченим залишається співвідношення сценічних прийомів з літературно-творчою діяльністю, без чого неможливе їх цілеспрямоване використання для формування читацької культури дітей.

Задля успішної читацької діяльності традиційно виокремлюють певні уміння. Так, великого значення набувають уміння, пов'язані з внутрішніми психічними процесами, що відбуваються під час сприйняття художнього тексту (народження естетичних почуттів, активізація образного мислення і творчої уяви). Великої ваги набувають і уміння розуміти мову художньої літератури, співвідносити змістові і структурні компоненти художнього твору. Повноцінна діяльність читача є комплексом умінь, розвиток кожного з яких вимагає різних підходів до організації роботи над образом, поєднання різноманітних видів “особливих” (О.Леонтьєв) видів діяльності в ході ознайомлення з літературним твором.

Знаменно, що уміння, необхідні для цього виду діяльності, відносять до розряду складних, адже вони включають елементи інсайту (осаяння) і не піддаються алгоритмізації і автоматизації (В.Цетлін). У процесі сприйняття художнього тексту учні стикаються зі всіма змістовими і структурними його елементами. Кожна дитина по-своєму мислить, переживає, уявляє картини, створені автором. Але у кожній це відбувається на різних рівнях заглиблення в “художню тканину” твору. В процесі сприйняття кожний школяр здійснює своєрідний відбір художнього матеріалу відповідно до власних можливостей (художніх смаків, морально-естетичних орієнтацій, творчих здібностей).

Великого значення набуває активізація інтересу дітей до літературного сюжету. Грамотний педагог завжди знаходить необхідні резерви пожвавлення дитячої реакції на книгу та її героїв. Так, надійним засобом активізації роботи молодших школярів над літературним образом можна вважати сценічно-ігрову діяльність.

Читач, стежачи за авторською думкою, вибудовує власне “ігрове (рольове) самопочуття”. Він подумки переноситься в інший – художній – світ, створений уявою митця. У цьому світі читач займає певну позицію, грає певну роль. Він може услід за автором стати спостерігачем і співчувати героям. Він може також перенести власне “я” на образ героя, що формується в його свідомості кодовими засобами твору або на позицію автора [4]. При цьому позиція читача є змінною – вона може змінюватися залежно від стилю оповідання, від

наявності в тексті епічних, драматичних або ліричних компонентів. Одночасно читач завжди залишається самим собою, інтуїтивно або усвідомлено оцінюючи “гру”, що відбувається в його свідомості.

Ігрове (рольове) самопочуття, внутрішня потреба юного читача у вияві ставлення до подій, зображених автором; у співчутті та сприянні героям; у заміщенні їх собою вказують на можливий шлях роботи з художнім твором у школі. Це шлях педагогічно доцільної трансформації тексту задля посилення ролі читача на тлі адекватного ігрового самопочуття.

Щоб “почути” голос автора, потрібно допомогти читачеві теж стати “кимось іншим”, прийняти позицію героя, мовою якого говорить автор. Таке перенесення вимагає трансформації тексту з епічного в драматичний (у форму діалогу чи монологу) [7]. В цьому випадку, розповідаючи про події твору від імені героя, учень повинен усвідомлено або інтуїтивно проаналізувати систему цінностей персонажа, його позицію. Таке оперування текстом дозволить яскравіше підкреслити характер героя, виявити ставлення до нього автора, а, значить, і авторську позицію щодо зображеного. Вправи в трансформації тексту, оформлені як сценічна дія, допомагають практично освоїти поняття сценічної мови і сценічної дії. Підготовка учбових спектаклів або проєктів вистав надає додаткові методичні можливості у вивченні художнього твору. На думку митців, літературний твір, утілюючись у виставу, не просто набуває іншої форми, але й певним чином інтерпретується постановниками і виконавцями (К. Станіславській, О. Кнебель, Ю. Мочалов, Ю. Стромов та ін.). Ця теза є важливою не лише для театральної педагогіки, але й може стати методологічно цінною для освітнього процесу.

Ми виходимо з того, що сценічно-ігрова діяльність в гуртковій роботі – це дієве вивчення літературного твору через його сценічне втілення з урахуванням можливостей гуртка. Це не постановка цілісного спектаклю для його показу на сцені, а лише імітація окремих етапів роботи над можливим (уявним) спектаклем.

Сценічно-ігровий підхід до вивчення літературного твору враховує особливості програм з читання для початкових класів. Їх основу складають епічні твори різних жанрів. Чільне місце посідають казки. Насичені дією, вони надають великі можливості для сценічно-ігрових трансформацій. Діти вивчають чимало зразків усної народної творчості, природним для вивчення яких може стати пошук найбільш точної художньої манери виконання твору. Учбові вистави за казками допоможуть підкреслити особливості оповідної манери викладу.

Просте читання і навіть читання за ролями не дають можливості дітям глибоко осягнути специфіку літературно-художніх образів. Для розуміння твору необхідно формувати у школярів “театральне бачення”, на розвиток якого спрямовані сценічно-ігрові вправи з драматичними творами. Інсценування п'єс допоможе зробити літературні твори доступнішими і цікавішими для молодших школярів.

Сценічно-ігрова діяльність може охоплювати твори різних жанрів, підкреслюючи їхню специфіку в ході виконання ролей, способів обробки

тексту для сценічного виконання, оформлення уявної вистави. В основі впливу сценічно-ігрових вправ на сприйняття літературних творів лежить можливість такої діяльності трансформувати епічний текст у драматичний, а також активізувати емоції, переживання, виражати їх у зовнішніх діях, у жестах, рухах, інтонаціях, забарвленні голосу і т.д.

Отже, сценічно-ігрова діяльність не суперечить читацькій – вона розгортається паралельно з нею, заглиблюючи процеси, що відбуваються в свідомості читача під час сприйняття тексту і створює емпіричну основу розуміння специфіки мистецтва слова.

Використовуючи наявні методичні матеріали, в яких схарактеризовані театралізовані форми вивчення літератури, окремі положення театральнопедagogічної системи К. Станіславського, власний педагогічний досвід, нами виокремлені наступні види вправ в межах організації сценічно-ігрової діяльності молодших школярів на матеріалах казок:

- ❖ *Проба на роль (розповідь про події від імені героя, розповідь героя про місце дії; розповідь-портрет (опис зовнішності одного героя від імені іншого); розповідь-випадок (про подію, конфлікт і т.д.); розповідь-доля (складання автобіографії героя);*
- ❖ *Підготовка до інсценування(створення монологів і мізансцен);*
- ❖ *Складання діалогів на основі авторського тексту та інсценування епізодів;*
- ❖ *Створення режисерських коментарів (ремарок) до діалогів, до епізодів, до окремих сцен тощо;*
- ❖ *Остаточна трансформація казкового тексту в драматичний і створення проекту вистави з його колективним обговоренням;*
- ❖ *Виготовлення афіші до вистави.*

Проілюструємо методику організації сценічно-ігрової діяльності молодших школярів на прикладі опрацювання казки Г.-Х. Андерсена “Снігова королева”. Перераховані вище прийоми роботи ми вплітали в розроблений нами алгоритм підготовки театральної вистави :

- *проба на роль (кастинг);*
- *складання та інсценування діалогу (школа партнерства);*
- *внесення ремарок у сцени (режисерська кухня);*
- *створення макету оформлення сцени (сценографічна майстерня);*
- *створення театральних костюмів (костюмерна);*
- *створення ескізу театральної афіші (театральна вітальня).*

В ході такої роботи діти активно включались в конкурси, вікторини, захисти проектів. Ігрова основа таких форм роботи допомагала сформувати в учнів неабиякий інтерес до літературного матеріалу, допомагала дітям творчо інтерпретувати літературно-художні образи, створені генієм великого казкаря.

Алгоритм підготовки театральної вистави за літературним твором ми апробували на учнях 3-4-х класів ФМГ № 17 м. Вінниці в процесі гурткової роботи (гурток театралізованої казки).

На першому етапі був проведений кастинг з відбору акторів: дітям пропонувались завдання типу:

- ✓ Прочитай виразно уривок казки із розстановкою логічних наголосів;
- ✓ Визнач, у якій ролі себе бачиш;
- ✓ Виокреми спільні риси у себе і героя, якого вибрав;
- ✓ Уяви себе трояндами в кімнаті Герди: створи монолог троянд;
- ✓ Розкажи про першу зустріч Кая зі Сніговою Королевою;
- ✓ Намалюй словами портрет Кая, будучи на місці Герди.

Об'єднавши другий та третій етапи підготовки, було складено та інсценовано діалоги та внесені авторські ремарки у сцени. Діти самотужки склали діалоги і намагались їх творчо презентувати, наприклад:

Картина друга.

Дія четверта.

Надворі мете хурделиця. Кай і Герда сидять біля бабусі.

Бабуся: Це білі бджілки рояться! (Спокійно, але голосно)

Кай: А у них також є своя Снігова Королева?(Здивовано)

Бабуся: Є і в них.

Герда: Вона більша від усіх? (З жахом)

Бабуся: Так! Вона ніколи не лишається на землі, а відлітає на чорну хмару. Інколи вона пролітає вулицями міста і заглядає у вікна, от вони від того й вкриваються крижаними візерунками.

Герда: Як квітами! (Захоплено)

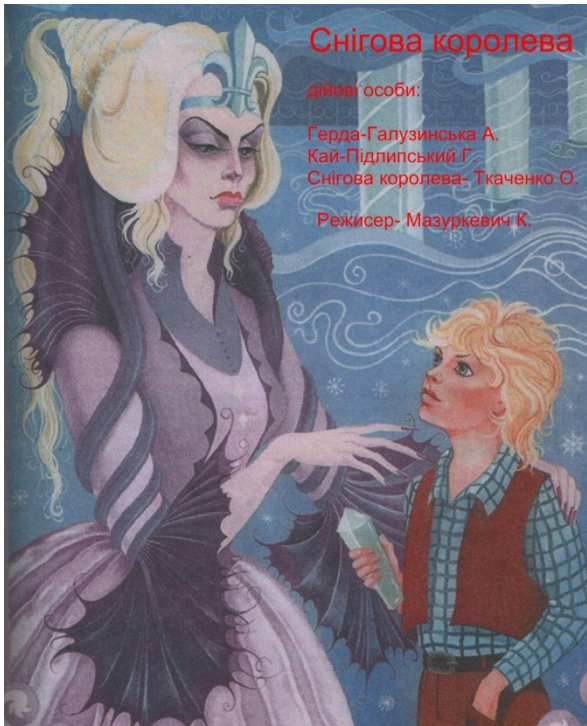
Кай: Егеж, я це бачив!(Гордовито)

Герда: А може Снігова Королева зайти сюди? (Злякано)

Кай: Нехай спробує! Я її посаджу в теплу піч і вона розтане!(Весело)

Бабуся: Давайте я розповім вам про щось інше (Погладила дітей по голові).

Останнім з етапів стало виготовлення ескізу театральної афіші і організація захисту дитячих проєктів. На думку журі, однією з найкращих афіш стала робота Дениса Ф. (4-Г), який у підготовці афіші творчо використав мультимедійні технології, зокрема графічний редактор (фотошоп) і з допомогою батьків вніс власні зміни у професійну ілюстрацію, як-от:

Передостаннім етапом підготовки вистави став конкурс театральних костюмів, якій полягав у презентації ескізів костюмів для героїв казки. Найкращі з них визначались за такими ознаками:

✓ Гармонія костюму з рисами характеру героя.

✓ Втілення найкращих рис героя за допомогою деталей костюму (наприклад, велике і гаряче серце Герди, яке допомогло їй бути відданою і безстрашною).

Рис.1. Ескіз афіші (Денис Ф.)

Герда

Кай

Принц

Рис.2. Ескізи костюмів, створені учнями 4-х класів

Радник

Принцеса

Після проведення вистави дітям було запропоновано намалювати ілюстрації та написати твори до казки Г.-Х.Андерсена, обравши одну з тем:

- ✓ Якби ти по-іншому назвав казку?
- ✓ Справжня дружба творить чудеса.
- ✓ Хто переміг Снігову Королеву?
- ✓ Двобій Герди та Снігової Королеви.
- ✓ Чому Снігова Королева потерпіла поразку?

Знаменно, що діти з цим завданням справились успішно. Привертає увагу той факт, що основою творчих робіт учні майже однотайно обрали морально-естетичні почуття – красу вірності; гарячу відданість; незламну дружбу; чисту любов тощо.

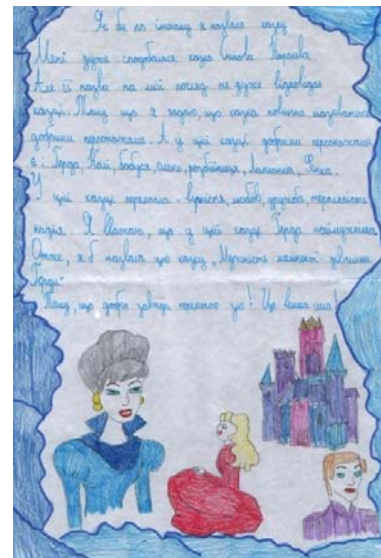

Рис.3. Творчі роботи Марини К., Євгена Т. на тему
 ”Чому Снігова Королева потерпіла поразку”
 “Якби ти по-іншому назвав казку?”

Людяність - краса людського серця. Це та сила, яку не в змозі перемогти навіть чаклунство Снігової королеви.

Двобій між Сніговою королевою і Гердою закінчився перемогою дівчинки. Сила її була в тому, що в грудях у неї було гаряче, чуйне серце в якому жила велика любов, вірна і віддана дружба, наполегливість і мужність у досягненні мети.

Мені дуже сподобались герої казки. Вони стали мені вірними друзями і добрими порадиниками. В казках Андерсена багато мудрих та повчальних думок.

Марина К.

Мені дуже сподобалась казка. Але її назва не дуже відповідає казці. Я гадаю, що казка має називатись добрими персонажами. А у цій казці добрими персонажами є: Герда, Кай, бабуся, Олень, розбійниця, Лапланка, Фінка.

У цій казці перемогли - вірність, любов, дружба і терплячість. Я вважаю, що Герда наймужніша. Отже, я б назвав цю казку "Мужність маленької дівчинки Герди".

Тому, що добро завжди перемагає зло! Це велика сила!

Євген Т.

Висновки. Сценічно-ігрова діяльність позитивно впливає на літературно-творче виховання молодших школярів, яке ми розуміємо як розвиток ціннісно-художнього ставлення дітей до літературних образів на основі етичної та естетичної рефлексії. Така діяльність гранично наближує учнів до моральної суті мистецьких творів, учить глибоко розуміти красу літературного слова і надає можливість творчо інтерпретувати сприйняте з метою особистісного самотворення.

Література:

1. Баліна К. Г.Х. Андерсен: особливості побудови казки “Снігова королева”// Зарубіжна література у школах України. – 2007.– № 4. – С.12-13
2. Валькевич Р. А. Сценічна культура у педагогічному просторі: Навч.-метод. посіб. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2005. – 204с.
3. Вітченко А. О. Удосконалення літературного розвитку школярів 5-7 класів засобами театрального мистецтва: Автореф. дис... канд. пед. наук: – К., 2001.– 20 с.
4. Водолага Н. В . Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук. – О., 2001. – 20с.
5. Гурець Н.Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Х., 1994. – 24с.
6. Калініна Л. А. Розвиток естетичного смаку молодших школярів у діяльності аматорського дитячого театру ляльок: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2007. – 19с.
7. Миропольська Н.Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: Автореф. дис... д-ра.пед.наук. – К., 2003. – 42 с.